

Bas van der Plas

Terug naar het Moederland?

Ontheemden uit de Sovjet-Unie in
en na de Tweede Wereldoorlog

Uitgeverij U2p

Narva / Den Haag 2025

© 2025 Bas van der Plas

© INSUDOK, Narva, email insudok@gmail.com

Titel: Terug naar het Moederland? – Ontheemden uit de Sovjet-Unie in
en na de Tweede Wereldoorlog

Omslagontwerp: Larissa Smirnova

In licentie uitgegeven door:

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag, www.uitgeveriju2pi.nl

Druk: Jouwboekdrukkerij.nl

ISBN: 978 949343 721 0

NUR: 906

Alle rechten voorbehouden. All rights reserved.

Zozulenska¹ (koekoeck)

Полетіла зозуленька, сіла на калині,
Плаче мати на Вкраїні, дочка на чужині.
Сіла на калині та й стала кувати,
Вийшла мати воду брати, стала прохати:
Зозуленько, прошу тебе, злітай на чужину
Та принеси мені вісті про мою дитину.
Де вона там ходить, із ким розмовляє,
Чи згадає рідну неньку, чи дуже скучає.
Скажи їй, зозуленько, що я тут журюся,
Як на серце туга найде, на фото дивлюся.
Тільки гляну я на фото, умиюсь сльозами,
Що дочка моя далеко, не видно відціля.
І не знаю, чи прийдеться уже її бачить,
Бо 3000 кілометрів — це немало значить.
Лети ж, лети ж, зозуленько, до дочки моєї,
Як живе і що робить, розкажи про неї.
Той принеси мені вісті з далекого краю,
Лети, лети, зозуленько, я тебе благаю.

¹ Zozulenska (koekoeck), gebaseerd op een traditioneel Oekraïens lied, aangepast in 1943 als lied van een moeder over haar dochter, een Ostarbeiterin.

Globale vertaling:

*Een koekoek vloog voorbij, zat op een sneeuwbalboom,
Een moeder huilt in Oekraïne, een dochter in een vreemd land.
Ze zat op een sneeuwbalboom en begon koekoek te roepen,
De moeder ging naar buiten om water te halen en begon te
vragen: Zozulenko, vlieg alsjeblieft naar het buitenland.
En breng me nieuws over mijn kind.
Waar gaat ze heen, met wie praat ze,
Herinnert zij zich haar moeder nog, of mist zij haar heel erg?
Vertel haar, klein meisje, dat ik hier verdrietig ben,
Als mijn hart vervuld is van verlangen, kijk ik naar de foto.
Zo gauw ik naar de foto kijk, barst ik in tranen uit,
Want mijn dochter is ver weg, ik kan haar van hieruit niet zien.
En ik weet niet of ik haar ooit nog zal zien,
Want 3000 kilometer dat is heel ver.
Vlieg dan, vlieg, vogeltje, naar mijn dochter,
Vertel me over haar, hoe ze leeft en wat ze doet.
En breng mij nieuws uit dat verre land,
Vlieg, vlieg, vogeltje, ik smeek je.*

INHOUDSOPGAVE

Inleiding: Ontheemden in het naoorlogse Europa	9
1. Rusland en de Tweede Wereldoorlog	16
2. Jalta en Potsdam	29
3. ‘Technisch protocol’	41
4. Nationale organisaties	47
5. Detentieomstandigheden	54
6. ‘Verraders van het Moederland’	62
7. Categorieën verraders	67
8. Filtratiekampen	77
9. De Koude Oorlog	88
10. Repatriëring	96
11. Ontheemdenkampen	109
12. Waarom Sovjetburgers voor nazi-Duitsland vochten	121
13. Kozakken	135
14. Ostarbeiter	149

15. Oekraïne	159
16. Het Sovjet repatriëringsbeleid	170
Nawoord	178
Bijlage Het levensverhaal van Bordyan Ivanonova, door Ted Borghmans	182
Literatuur	189

Inleiding

Ontheemden in het naoorlogse Europa

Na de Tweede Wereldoorlog was een aanzienlijk deel van de 30 tot 40 miljoen vluchtelingen, zowel burgers als militairen, verspreid over de hele wereld en buiten de grenzen van hun eigen thuisland. Voor de bevrijding hadden sommigen gevangen gezeten in concentratiekampen binnen en buiten Duitsland. Anderen waren dwangarbeiders voor de oorlogsmachine of werden uitgebuit als slaven in andere sectoren van de Duitse economie, zowel binnen het Derde Rijk als in de door de nazi's bezette gebieden. Deze individuen vormden een groot deel van degenen die op dat moment werden aangeduid als ontheemden, naar de Engelse term *displaced persons* (dp's).

In de eindfase van de oorlog, nadat ze de noodzaak onderkenden van een specifiek plan om de miljoenen overlevenden van de nazivervolging te behandelen en te verzorgen, hadden de geallieerden een strategie opgesteld waarmee ze de situatie onder controle konden krijgen, ten minste op het niveau van planning en beleidsvorming. In een centraal memorandum opgesteld door het Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (SHAEF) in 1944, werd de term *displaced persons* gedefinieerd als verwijzend naar “burgers buiten de nationale grenzen van hun land door oorlogsredenen die verlangend waren, maar niet in staat waren, om naar huis terug te keren of een thuis te vinden zonder hulp”. Hoewel deze definitie eenvoudig en duidelijk lijkt, waren de Europese dp's na de oorlog allesbehalve een homogene groep. Afgezien van voormalige dwangarbeiders en gevangenen uit concentratiekampen, waren er andere groepen die de dp-status kregen, zoals burgers uit de Baltische staten die het oprukkende Rode Leger ontvluchtten tijdens de laatste fase van de oorlog,

evenals tijdens de politieke omwenteling die daarop volgde. Er waren ook voormalige krijgsgevangenen onder de totale dp-bevolking, ondanks de onderliggende definitie van dp's als burgers. In tegenstelling tot de hoop van de geallieerden op een snelle oplossing van de taak die voor hen lag, zou de zorg voor en het herstel van dp's in Europa nog vele jaren een uitdaging blijven. Om te beginnen waren er de enorme aantallen. De geallieerden moesten omgaan met 10 tot 12 miljoen dp's, waarvan er ongeveer 4,5 miljoen alleen al in de westelijke zones van bezet Duitsland waren. De oprukkende geallieerde troepen hadden de hulp nodig van internationale hulporganisaties om de enorme taak op zich te nemen om de dp's te voorzien van onderdak, voedsel en andere diensten. De door de Verenigde Naties opgerichte United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA) was de belangrijkste organisatie op dit gebied. Om de enorme dp-bevolking te huisvesten en repatriëringstransporten voor te bereiden, werden speciale verzamelcentra (dp-kampen) opgezet over het hele continent, voornamelijk in bezet Duitsland.

Hier kregen de dp's onderdak, voedsel, kleding en medische hulp. In eerste instantie werd er alleen het absolute minimum aan humanitaire steun verleend, omdat men ervan uitging dat de dp-kampen slechts tijdelijke toevluchtsoorden waren – plekken om de overlevenden van de nazivervolging te huisvesten in afwachting van hun repatriëring. Na de eerste, enigszins chaotische weken – het opzetten van honderden kampen voor miljoenen personen was een immense logistieke taak – functioneerde dit systeem tamelijk efficiënt en eind september 1945 waren miljoenen dp's succesvol teruggekeerd naar hun thuisland. Dit betekende dat er nog maar een relatief klein aantal overbleef en de geallieerden verwachtten hun repatriëring binnen een paar maanden te voltooien.²

Maar de praktijk leerde anders. Nadat gedurende de strenge win-

2 <https://archives.un.org/content/predecessor-united-nations-turns-80>

ter van 1945/1946 het merendeel van de transporten was stilgelegd, kwamen de geallieerden er bij hervatting achter dat de meeste overgebleven dp's (ongeveer een miljoen, van wie velen uit Oost-Europa kwamen) niet bereid of in staat waren om terug te keren naar hun land van herkomst. Hun motieven varieerden, maar de angst voor politieke vervolging en zorgen over de economische situatie thuis speelden een belangrijke rol, met name met betrekking tot Oost-Europa waar politieke systemen waren omvergeworpen en het communisme was gevestigd. Andere dp's hadden mogelijk meer persoonlijke redenen, omdat ze geloofden dat ze niet opnieuw konden beginnen in landen waar ze zich nu vervreemd van voelden, na jaren van gevangenschap en ontberingen in het buitenland.

Een andere belangrijke factor die bijdroeg aan de problemen was het feit dat repatriëring, op een paar uitzonderingen na, de enige optie was die dp's destijds werd geboden: de grondslagen van de UNRRA voorzagen niet in grootschalige hervestiging van dp's in andere gebieden dan hun thuislanden. Dit bleef zo tot de UNRRA in de zomer van 1947 zijn operaties staakte.

De Internationale Vluchtelingenorganisatie (IRO), eveneens onder de auspiciën van de Verenigde Naties, nam de verantwoordelijkheden van de UNRRA in de kampen over en bleef de repatriëring van dp's naar hun thuislanden aanmoedigen. Een beleidswijziging bleek echter cruciaal, want de IRO zette ook de hervestigingsregelingen op wereldschaal in gang. Dit betekende dat een deel van de overgebleven dp's naar een derde land kon emigreren en daar opnieuw kon beginnen. Toen de IRO op haar beurt in 1951 het werk afsloot, waren meer dan 700.000 van de overgebleven dp's succesvol in het buitenland hervestigd, de meesten in landen als de Verenigde Staten, Australië of Canada.³

In dit boek wordt voornamelijk aandacht besteed aan de uit de

3 <https://www.britannica.com/topic/International-Refugee-Organization-historical-UN-agency>

Sovjet-Unie afkomstige ontheemden. Het gaat dan over krijgsgevangenen, Ostarbeiter, mensen in Duitse dienst (Vlasovieten, Kozakken) en andere collaborateurs.

Vanaf het begin van de Tweede Wereldoorlog was het Sovjetbeleid – bedoeld om voormalige krijgsgevangenen die overliepen te ontmoedigen – dat elke soldaat die in handen van de vijand was gevallen of gewoon omsingeld was zonder gevangen te worden genomen, schuldig was aan hoogverraad en dat deze onderworpen werd aan executie, inbeslagname van eigendommen en represailles tegen hun families. In augustus 1941 werd Order No. 270 uitgevaardigd, waarin alle commandanten en politieke officieren die zich overgaven, werden geclassificeerd als schuldig aan desertie. Volgens het strafrecht zouden zij geëxecuteerd worden en hun families zouden worden gearresteerd. Soms werd aan soldaten van het Rode Leger verteld dat de families van overlopers zouden worden doodgeschoten.⁴

Naarmate de oorlog voortduurde, realiseerden de Sovjetleiders zich dat de meeste Sovjetburgers niet vrijwillig hadden meegewerkt aan de Duitse bezetting. In november 1944 besloot het Staatsverdedigingscomité dat vrijgelaten krijgsgevangenen terug naar het leger zouden kunnen gaan, terwijl degenen die in Duitse militaire eenheden of bij de politie hadden gediend, zouden worden overgedragen aan de NKVD⁵. Tijdens de Conferentie van Jalta stemden de westerse geallieerden ermee in om Sovjetburgers te repatriëren, ongeacht hun wensen. Het Sovjetregime richtte veel NKVD-filtratiekampen, ziekenhuizen en herstelcentra op voor vrijgelaten krijgsgevangenen, dwangarbeiders en andere Sovjetburgers die zich buiten de grenzen van hun land bevonden, waar de meesten gemiddeld een of twee maanden verbleven. Deze filtratiekampen waren bedoeld om de vrijwillige collaborateurs af te zonderen van de rest, maar waren niet erg

⁴ <https://ru.wikisource.org/wiki/>

⁵ Volkscommissariaat van Binnenlandse Zaken

effectief.⁶

De meerderheid van de overlopers en collaborateurs ontkwam aan vervolging. Trawniki-mannen werden echter doorgaans veroordeeld tot 10 tot 25 jaar gevangenisstraf in een Goelag-werkkamp. Trawniki's waren krijgsgevangen Oekraïners, Litouwers, Letten, Esten en anderen die door de omstandigheden gedwongen of vrijwillig in dienst van de SS in de vernietigingskampen in Oost-Polen werkten. De krijgsgevangenen uit het voormalige Oekraïense Sovjetleger, afkomstig uit de westelijke Oekraïne, werden door de Duitsers eerst naar het trainingskamp van de SS in Trawniki bij het dorp Trawniki gestuurd, vandaar de naam Trawniki's. Militaire collaborateurs kregen van de Sovjets vaak gevangenisstraffen van zes jaar in speciale nederzettingen.

Volgens de officiële statistieken werd 57,8 procent naar huis gestuurd, 19,1 procent werd opnieuw gemobiliseerd in het leger, 14,5 procent werd overgeplaatst naar arbeidsbataljons van het Volkscommissariaat voor Defensie, 6,5 procent werd overgeplaatst naar de NKVD 'ter verwijdering' en 2,1 procent werd ingezet in Sovjetmilitaire kantoren in het buitenland.

Andere cijfers worden gepresenteerd in het boek *Dimensions of a Crime. Soviet Prisoners of War in World War II*, dat meldt dat van de 1,5 miljoen teruggekeerden in maart 1946 43 procent hun militaire dienst voortzette, 22 procent werd opgeroepen voor arbeidsbataljons voor twee jaar, 18 procent werd naar huis gestuurd, 15 procent werd naar een dwangarbeiderskamp gestuurd en 2 procent werkte voor repatriëringscommissies. Doodstraffen waren zeldzaam.⁷

Op 7 juli 1945 verleende een decreet van de Opperste Sovjet formeel gratie aan alle voormalige krijgsgevangenen die niet met de Duitsers hadden meegewerkt. Een andere amnestie in 1955 liet alle overgebleven collaborateurs vrij, behalve degenen die waren veroordeeld voor marteling of moord.

6 <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/yalta-conf>

7 "Военно-исторический журнал" ("Militair-historisch tijdschrift"), 1997, №5, pagina 32

Voormalige krijgsgevangenen werden niet erkend als veteranen en kregen geen veteranenvoordelen; ze werden vaak gediscrimineerd omdat ze werden gezien als verraders of deserteurs. In 1995 maakte Rusland pas de status van voormalige krijgsgevangenen gelijk aan die van andere veteranen.

Tijdens en na de Tweede Wereldoorlog gingen vrijgelaten krijgsgevangenen naar speciale 'filtratiekampen' die werden gerund door de NKVD. Van hen werd in 1944 meer dan 90 procent vrijgesproken en ongeveer 8 procent werd gearresteerd of veroordeeld om te dienen in strafbataljons. In 1944 werden ze rechtstreeks naar militaire reserveformaties gestuurd om dan door de NKVD te worden vrijgesproken.

Verder werden in 1945 ongeveer honderd filtratiekampen opgezet, voor gerepatrieerde Ostarbeiter, krijgsgevangenen en andere ontheemden, die meer dan 4 miljoen mensen verwerkten. In 1946 waren 80 procent burgers – en 20 procent van de in totaal circa 1,5 miljoen krijgsgevangenen – bevrijd, 5 procent van de burgers en 43 procent van de krijgsgevangenen werden opnieuw opgeroepen, 10 procent van de burgers en 22 procent van de krijgsgevangenen werden naar arbeidsbataljons gestuurd en 2 procent van de burgers en 15 procent van de krijgsgevangenen werden overgebracht naar de NKVD, oftewel de Goelag.

Volgens de Russische historicus G.F. Krivosjejev werden 233.400 voormalige Sovjetkrijgsgevangenen van de 1.836.562 Sovjetsoldaten die terugkeerden uit gevangenschap schuldig bevonden aan collaboratie met de vijand en naar Goelagkampen gestuurd. Volgens andere historici werd 19,1 procent van de ex-krijgsgevangenen naar strafbataljons van het Rode Leger gestuurd, 14,5 procent werd naar dwangarbeid 'wederopbouw'bataljons' gestuurd (meestal voor twee jaar), en 360.000 mensen (ongeveer 8 procent) werden veroordeeld tot tien tot twintig jaar in de Goelag. Deze gegevens omvatten niet de miljoenen burgers die (vaak onvrijwillig) naar de Sovjet-Unie werden gerepatrieerd. Een

aanzienlijk aantal van hen werd ook naar de Goelag gestuurd of geëxecuteerd. De overlevenden werden vrijgelaten tijdens de algemene amnestie voor alle krijgsgevangenen en beschuldigde collaborateurs in 1955, tijdens de golf van destalinisatie na Stalins dood in 1953.⁸

Sommige andere historici, zoals Rolf-Dieter Müller en Gerd R. Ueberschär, beweerden echter dat bijna alle terugkerende Sovjetkrijgsgevangenen werden veroordeeld voor collaboratie en verraad en werden veroordeeld tot de verschillende vormen van dwangarbeid, terwijl ze toegaven dat het onmogelijk zou zijn om de volledige omvang van de geschiedenis van de Sovjetkrijgsgevangenen te bestuderen. Dat komt voor een belangrijk deel door het feit dat de Russische archieven voor het grootste deel nog gesloten zijn, een korte periode tijdens de 'glasnost' daargelaten.⁹

8 <https://www.iwm.org.uk/history/what-happened-to-people-displaced-by-the-second-world-war>

9 Rolf-Dieter Müller mit Gerd R. Ueberschär: *Hitlers Krieg im Osten, 1941–1945. Ein Forschungsbericht*. Erweiterte und vollständig überarbeitete Neuauflage, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2000

Hoofdstuk 1

Rusland en de Tweede Wereldoorlog

De Tweede Wereldoorlog, of in het Russisch de Grote Vaderlandse Oorlog, is een belangrijk thema in het politieke denken van Vladimir Poetin. De offers die werden gebracht door de Sovjet-Unie en de overwinning op het nazisme worden beschouwd als een van de grootste triomfen van het Sovjetvolk. In het denken van Poetin worden de Sovjet-Unie en het Sovjetvolk echter vervangen door Rusland en het Russische volk. En de negende mei, de dag waarop de overwinning gevierd wordt, is zo'n beetje tot nationale religie getransformeerd.

In juni 2020 schreef Poetin een artikel waarin hij zijn interpretatie van de oorzaken en belangrijkste gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog beschreef.¹⁰ Hij benadrukte de offers die werden gebracht door de Sovjet-Unie, maar ging ook in op de naar zijn mening legitieme doelen van het land. Hij betoogde dat het Westen meer blaam verdiende voor het niet stoppen van de agressie van Adolf Hitler, wat een voorbode was van zijn huidige retoriek over de relatie van het Westen met Oekraïne. Poetin beweerde ook dat de Sovjets handelden in het beste belang van de bevolking van Polen, Wit-Rusland en Oekraïne, met de ondertekening van het non-agressiepact met Duitsland, dat beloofde dat geen van beide landen gedurende tien jaar militaire actie tegen de ander zou ondernemen.

Op 20 december 2020 sprak hij over hetzelfde onderwerp tijdens een bijeenkomst van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS), waarin hij Polen beschuldigde van het doen uitbreken van de oorlog en de verantwoordelijkheid van de Sovjet-Unie daarin ontkende. “Het waren de Polen,” zei hij, “die, terwijl ze hun buitensporige ambities nastreefden, hun volk, het Poolse

10 <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/63527>

volk, kwetsbaar maakten voor aanvallen van de Duitse militaire machine en bovendien in het algemeen bijdroegen aan het begin van de Tweede Wereldoorlog.” Die opmerkingen lokten woedende reacties uit. Het Poolse ministerie van Buitenlandse Zaken bekritiseerde zijn beweringen als stalinistische “propaganda” en beschuldigde de Russische leider ervan hun gezamenlijke inspanningen te ondermijnen “om de weg naar waarheid en verzoening in de Pools-Russische betrekkingen te vinden.”¹¹

Poetins langdradige uitstapje naar het historisch revisionisme was een reactie op de resolutie van het Europees Parlement van 19 september. Die resolutie veroordeelde Rusland onder andere voor het “vergoelijken van misdaden die door het totalitaire regime van de Sovjet-Unie waren begaan”, gaf de Sovjets (naast de nazi’s) de schuld van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en riep op tot het verwijderen van Sovjetoorlogsmonumenten in heel Europa.

Vooraf dat laatste punt ergerde Poetin zichtbaar. “De monumenten in Europa”, zo verklaarde hij, “werden opgericht voor de soldaten van het Rode Leger. Dat waren voornamelijk boeren en arbeiders, van wie velen ook geleden hadden onder het Stalin-regime – sommigen van hen waren onderdrukte koelakken, sommigen hadden familieleden die naar werkkampen waren gestuurd. Deze mensen stierven toen ze de Europese landen van het nazisme bevrijdden.”

Voor zich had Poetin een dikke stapel archiefdocumenten uitgestald, waaruit hij uitgebreid voorlas ter ondersteuning van zijn versie van de geschiedenis.

Allereerst beweerde hij dat het Molotov-Ribbentrop pact van augustus flink had bijgedragen aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog door Polen te verdelen, wat volgens hem niet ongebruikelijk was in de context van die tijd. Poetin vestigde de aandacht op het Verdrag van München uit 1938, dat nazi-Duits-

11 <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/german-soviet-pact>

land toestond delen van Tsjecho-Slowakije op te slokken met de volledige goedkeuring van Groot-Brittannië en Frankrijk.

“De verdeling van Tsjecho-Slowakije”, beweerde Poetin op de GOS-top, “was wreed en cynisch. We kunnen zeker stellen dat het Verdrag van München het keerpunt in de geschiedenis was, waarna de Tweede Wereldoorlog onvermijdelijk werd.” Er is inderdaad niets in deze bewering waartegen historici bezwaar zouden maken. Het is volkomen juist om te beweren dat München een belangrijk keerpunt was op weg naar de Tweede Wereldoorlog.

Poetin betoogde echter dat als de Fransen zich aan hun verplichtingen hadden gehouden om Tsjecho-Slowakije te verdedigen tegen een Duitse invasie – Parijs en Praag tekenden in 1924 een alliantieverdrag – de Sovjet-Unie, die ook een verdrag met Praag had, eveneens bereid was om Praag te hulp te schieten. Het probleem was volgens Poetin echter dat de Sovjet-Unie geen gemeenschappelijke grens met Tsjecho-Slowakije had en dus afhankelijk was van de bereidheid van Roemenië of Polen om de doortocht van Sovjettroepen toe te staan. Vooral de Polen waren niet erg meegaand. Hierdoor zouden de Sovjetleiders redenen hebben gehad om te twijfelen aan de goodwill van Polen als Tsjecho-Slowakije Sovjetinterventie had vereist. Bovendien zou de overeenkomst van München in 1938 aantonen dat Stalin alle reden had om te twijfelen aan de betrouwbaarheid van Frankrijk bij het afweren van Duitse agressie.¹²

Maar het is naïef om te beweren dat Stalin van zijn kant de kans zou hebben aangegrepen om zich bij Frankrijk aan te sluiten in een oorlog tegen Duitsland in 1938. Sterker nog, geen van de bewijzen die Poetin aanhaalt, toont aan dat de Sovjet-Unie zich echt had ingezet voor de verdediging van Tsjecho-Slowakije. Zelfs als hij de Britten en de Fransen beschuldigt van ‘cynisme’, lijkt hij Stalin niet te willen zien als een cynische operator die

12 <https://access.dcu.arkivum.net/dissociated-note-from-diary-august-1939-april-1940-p0001-14>

dolblij zou zijn geweest als Duitsland en het Westen elkaar naar het leven zouden staan.

Het tweede deel van Poetins revisionistische verhaal gaat over het beleid van Polen in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. Kort gezegd beweert hij dat Polen een architect was van veel van zijn eigen tegenslagen, omdat het niet alleen de Sovjets ervan weerhield Tsjecho-Slowakije te helpen, maar ook actief samenpande met Duitsland om het land op te delen. (Polen had zichzelf in oktober 1938 stukken van Teschen Silezië toegeëigend, een deel van wat nu de oostelijke punt van Tsjechië is, nadat het Tsjecho-Slowakije een ultimatum had gesteld om de regio over te dragen.) Poetin haalt wat interessant bewijsmateriaal aan om zijn standpunt te ondersteunen, waaronder obscure Poolse documenten die plannen voor Poolse militaire actie tegen de Tsjecho-slowaken beschrijven als ze het gebied niet vrijwillig zouden opgeven.

Hij verwijst ook naar documenten die al lang bekend zijn bij historici, waaronder een telegram van de Duitse ambassadeur in Warschau, Hans-Adolf von Moltke, over zijn ontmoeting met de Poolse minister van Buitenlandse Zaken Józef Beck. Tijdens die ontmoeting sprak Beck “echte dankbaarheid uit voor de loyale behandeling van Poolse belangen op de conferentie in München, evenals voor de oprechtheid van de betrekkingen tijdens het Tsjechische conflict. De houding van de Führer en de bondskanselier werd ten volle gewaardeerd door de regering en het publiek.”¹³

Het probleem met Poetins interpretatie is dat hij geen onderscheid maakt tussen Polen dat opportunistisch een deel van een lang betwist gebied in beslag neemt dat als essentieel wordt beschouwd voor de nationale verdediging, niet in de laatste plaats tegen Duitsland, en Polen dat actieve samenwerking met nazi-Duitsland nastreeft om dit resultaat te bewerkstelligen.

13 https://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/7462/1/Cienciala_Poland%20and%20Western%20Powers_1968.pdf

Zoals de vooraanstaande Pools-Amerikaanse historicus Anna Cienciala al lang betoogt, hield het Poolse kabinet zijn opties open en was het niet afkerig van militaire actie tegen Duitsland ter verdediging van Tsjechoslowakije, als Frankrijk en Groot-Brittannië zich bij de strijd zouden aansluiten. Er is genoeg bewijs hiervoor, ook in de Russische archieven, waarvan er geen enkele in Poetins selectie van documenten stond.¹⁴

Het vervolg van Poetins 'geschiedenisles' richt zich op anti-Sovjet en antisemitische uitspraken van verschillende Poolse leiders. Als bewijs hiervoor komt hij met een gesprek dat op 20 september 1938 tussen Adolf Hitler en de Poolse ambassadeur in Duitsland, Józef Lipski, plaatsvond. In dat specifieke gesprek vertelde Hitler Lipski dat hij had overwogen om Joden te verbannen naar de koloniën (waarschijnlijk naar Afrika), als de Polen, Hongaren en Roemenen akkoord zouden gaan met deze oplossing. Volgens Lipski's rapport aan minister van Buitenlandse Zaken Beck antwoordde hij dat "als dit werd opgelost, we hem [Hitler] een prachtig monument in Warschau zouden oprichten."¹⁵

Dit rapport is al bekend sinds 1948, toen het verscheen in een Sovjetcollectie met documenten over de oorsprong van de Tweede Wereldoorlog. De Russische president citeerde Lipski's rapport tijdens de GOS-top en kwam er enkele dagen later in zijn opmerkingen op een vergadering van het ministerie van Defensie weer op terug. "Die klootzak", riep Poetin. "Dat antisemitische varken – ik heb er geen andere woorden voor. Hij was volledig solidair met Hitler in zijn anti-Joodse, antisemitische sentiment en bovendien stelde hij voor om een monument voor Hitler in Warschau op te richten voor de vervolging van het Joodse volk." Poetins verwijzing naar het antisemitisme klonk alsof Polen verantwoordelijk was voor de Tweede Wereldoorlog, een punt dat voor aanzienlijke consternatie zorgde in Warschau.

14 <https://nuremberg.law.harvard.edu/documents/450763-report-to-jozef-beck?mode=image>

15 <https://www.themoscowtimes.com/2019/12/25/putin-calls-former-polish-ambassador-anti-semitic-pig-a68739>

Het is bekend dat het antisemitisme wijdverbreid was en nog altijd is in Oost-Europa, zowel in de periode tussen de twee wereldoorlogen als na de oorlog; Polen was daarin geen uitzondering. Ook Sovjetleiders deelden antisemitische opvattingen en Stalin zelf voerde in de laatste jaren van zijn leven een antisemitische campagne. En laten we ook de pogroms uit de tsarentijd niet vergeten. In die bredere context bezien is Poetins aanval op Lipski ronduit bizar.

En ook hier verzwegen Poetin weer het nodige. De samenwerking van de Sovjet-Unie met de nazi's bij hun invasie van Polen en het zogeheten 'geheime protocol' uit het Molotov-Ribbentroppact, waardoor de Sovjets delen van Polen en de Baltische Staten konden bezetten, kwamen in zijn verhaal niet aan de orde.

Sinds 2014 is de Russische Federatie in oorlog met Oekraïne. De Russische president Poetin en zijn regering zeggen dat ze vechten tegen een bedreiging die gelijk is aan nazi-Duitsland. Acties en uitspraken van Russische leiders suggereren dat de Sovjetervaring in de Tweede Wereldoorlog hun huidige aanpak inspireert. Het zijn uitspraken over hoe de Russen van vandaag zich de oorlog herinneren en dat de acties van Rusland in Oekraïne een verlangen weerspiegelen om het Russische Rijk nieuw leven in te blazen.

Voor Poetin is de natie Oekraïne kunstmatig en bestaat het niet. Volgens hem zijn Oekraïners Russen, wat teruggrijpt op de russificatiepogingen onder het tsarendom. De Sovjetretoriek van tijdens de Tweede Wereldoorlog is ook steeds meer aanwezig in de manier waarop Rusland in de door de overheid gecontroleerde media de oorlog in Oekraïne hebben afgebeeld. Berichten over het gebruik van de slogan 'onze zaak is rechtvaardig' — *nashe delo pravoe* — zijn directe verwijzingen naar slogans die door de Sovjets werden gebruikt toen ze tegen nazi-Duitsland vochten. De Sovjetminister van Buitenlandse Zaken Vjatsjeslav Molotov

en de Sovjetleider Jozef Stalin gebruikten deze slogan allebei in hun eerste toespraken nadat de nazi's de Sovjet-Unie in juni 1941 waren binnengevallen.

Een ander verband tussen de Tweede Wereldoorlog en de huidige oorlog is de manier waarop het woord 'denazificatie' wordt gebruikt. Op 3 april 2022 publiceerde het Russische staatsnieuws-medium RIA Novosti een redactioneel artikel van de Russische politieke commentator Timofei Sergeitsev die, evenals Poetin, ook beweert dat er geen Oekraïense natie bestaat. In zijn artikel schetst hij wat hij denkt dat Rusland met Oekraïne zou moeten doen. Hij betoogt dat er in Oekraïne heropvoeding en strenge censuur nodig zijn om de aanhoudende invloed van het nazisme in te dammen. "De denazificatie van Oekraïne is onvermijdelijk", schrijft hij. "We hebben geen nazi als Bandera in Oekraïne nodig, een vijand van Rusland en een instrument van het Westen om Rusland te vernietigen."

De connecties met de Tweede Wereldoorlog worden duidelijker in zijn betoog: hij wil een volledige militaire overwinning op Oekraïne en eliminatie van nazi's in alle delen van de Oekraïense samenleving, cultuur en politiek. Hij wil een onderzoek naar en gevangenneming van oorlogsmisdadigers, onder meer door de oprichting van een oorlogstribunaal, zoals tijdens de processen van Neurenberg. En vervolgens wil hij dwangarbeid voor en openbare vernedering van de nazi-'medeplichtigen' en ten slotte de-Oekraïnisering van hen. Deze beweringen weerspiegelen de Sovjetacties en -standpunten in de periode na de Tweede Wereldoorlog tijdens de denazificatie van Duitsland.

"Het tijdstip van denazificatie kan onmogelijk korter zijn dan één generatie, die geboren moet worden, opgroeit en volwassen moet worden onder de omstandigheden van denazificatie. De nazificatie van Oekraïne heeft meer dan dertig jaar geduurd – in ieder geval vanaf 1989, toen het Oekraïense nationalisme legale en legitieme vormen van politieke expressie kreeg en de